

هیدروپلیتیک

آینده پژوهی مناسبات هیدروپلیتیک ایران و افغانستان

در حوضه آبریز هریرود

www.ketab.ir

مراد کاویانی راد

حسن صدرانیا

هیدروپلیتیک: آینده پژوهی مناسبات هیدروپلیتیک ایران و

افغانستان در حوضه آبریز هریرود

نویسندگان: مراد کاویانی راد، حسن صدرالیا

ناشر: پژوهشکده مطالعات راهبردی

نوبت چاپ: اول ۱۳۹۹

شمارگان: ۱۵۰ جلد

قیمت: ۳۴۰,۰۰۰ ریال

شابک: ۹-۷۲-۶۹۴۶-۶۹۴۴-۹۷۸

تلفن: ۸۸۹۱۲۸۳۰

فکس: ۸۸۸۹۶۵۶۱

تلفکس انتشارات: ۸۸۸۰۲۴۷۶

روابط عمومی: ۸۸۸۰۲۴۷۷

نشانی: تهران، خیابان کریم خان زند، خیابان آبان جنوبی، خیابان رودسر شرقی، شماره ۷

صندوق پستی: ۱۴۱۵۵-۵۱۸۹

پست الکترونیک: info@risstudies.org

آدرس سایت: www.risstudies.org

فروشگاه اینترنتی: shop.risstudies.org

کتابخانه تخصصی برای پژوهشکده مطالعات راهبردی محفوظ است

سرشناسه: کاویانی راد، مراد، ۱۳۵۴ -

عنوان و نام پدیدآور: هیدروپلیتیک: آینده پژوهی مناسبات هیدروپلیتیک ایران و افغانستان در حوضه آبریز هریرود/ نویسندگان مراد کاویانی راد، حسن صدرالیا.

مشخصات نشر: تهران: پژوهشکده مطالعات راهبردی، ۱۳۹۸.

مشخصات ظاهری: ۲۱۶ ص.

فروست: علوم سیاسی، ۲۰۳ جغرافیای سیاسی، ۷.

شابک: ۹-۷۲-۶۹۴۶۷۲-۶۹۴۴-۹۷۸

وضعیت فهرست نویسی: فیا

یادداشت: کتابنامه: ص ۱۹۷.

عنوان دیگر: آینده پژوهی مناسبات هیدروپلیتیک ایران و افغانستان در حوضه آبریز هریرود.

موضوع: مرزهای آبی - ایران

موضوع: Water boundaries - Iran

موضوع: مرزهای آبی - ایران - جنبه های سیاسی

موضوع: Water boundaries - Iran - Political aspects

موضوع: مرزهای آبی - افغانستان

موضوع: Water boundaries - Afghanistan

موضوع: مرزهای آبی - افغانستان - جنبه های سیاسی

موضوع: Water boundaries - Afghanistan - Political aspects

موضوع: آب، منابع - ایران - جنبه های سیاسی

موضوع: Water-supply - Political aspects - Iran

موضوع: آب، منابع - افغانستان - جنبه های سیاسی

موضوع: Water-supply - Political aspects - Afghanistan

موضوع: سیاست جغرافیایی - حوضه آبریز هریرود

موضوع: Geopolitics - Harirud Watershed

موضوع: حوضه آبریز هریرود

موضوع: Harirud Watershed (Iran)

موضوع: ایران - مرزها - افغانستان

موضوع: Iran - Boundaries - Afghanistan

موضوع: افغانستان - مرزها - ایران

موضوع: Afghanistan - Boundaries - Iran

شماره افزوده: صدرالیا، حسن، ۱۳۵۸ -

شماره افزوده: پژوهشکده مطالعات راهبردی

شماره افزوده: Research Institute of Strategic Studies

فهرست مطالب

سخن ناشر..... ۱۱

پیشگفتار..... ۱۳

بخش نخست: بنیادهای نظری هیدروپلیتیک

مقدمه..... ۱۵

آب کانون مسائل جهان..... ۱۸

هیدروپلیتیک..... ۲۷

الگوی آب، کشمکش و همکاری..... ۳۰

الگوی آب و محیط زیست..... ۳۱

الگوی آب و امنیت..... ۳۲

الگوی آب، جامعه و فرهنگ..... ۳۳

انعطاف‌پذیری و آسیب‌پذیری هیدروپلیتیکی..... ۳۶

مقیاس‌های هیدروپلیتیک..... ۳۶

مقیاس محلی..... ۳۶

مقیاس ملی..... ۳۷

مقیاس منطقه‌ای..... ۳۷

مقیاس بین‌المللی..... ۳۸

پیشگفتار

نظام طبیعت بر هماهنگی، ناهمگونی و پراکندگی استوار است. هرگونه کنش یا رخداد غیرطبیعی که عناصر این نظام طبیعی را برآشوبد، زیست (گیاهی و جانوری) و زیستگاه‌های زمین را پریشان و برآشفته خواهد کرد. امروزه، گسترش شهرنشینی، تغییر سبک زندگی، صنعتی شدن، سرمایه‌سالاری و آزمندی بشر برای دستیابی به آسایش افسارگسیخته، بهره‌مندی از بنیادهای زیستی را به بهره‌کشی رسانده به گونه‌ای که روندهای بهره‌برداری از منابع موجود به مراتب بیش از توانش‌های محیطی شده است. طبیعت، برخاسته از آلوده‌سازی، افزایش بار محیطی و بهره‌کشی فزاینده در بسیاری از مناطق قدرت خودسازی و خودبالایی را از کف داده و پیوند و هماهنگی میان عناصر طبیعت به شدت آسیب دیده شده است. قدرت تخریب بنیادهای زیستی به اندازه‌ای زیاد است که بر پایه پیش‌بینی‌ها جاهایی که پیش از این کانون جمعیت و خاستگاه مدنیت بوده‌اند امروزه درگیر انواع بحران‌های زیست‌محیطی و مهاجرت‌های اقلیمی شده‌اند. به گونه‌ای که آینده تمدن و بقای بشر در آستانه خطر و تهدید قرار گرفته است. چنین ویژگی‌ها و شناسه‌هایی سبب شده است که محیط زیست در جایگاه یکی از سویه‌های امنیت ملی کشورها مطرح شود. در این میان، کمبود و کاهش آب شیرین به همراه مدیریت ناکارآمد منابع آب به فراخور افزایش نیازها بسیاری از نواحی و کشورها را درگیر بحران آب کرده است. بر بنیاد داده‌ها فقط ۳ درصد منابع آب کره زمین، شیرین است که آن هم بسیار ناهمگون در سطح زمین پراکنده است به گونه‌ای که نزدیک به ۷۰ درصد آب شیرین جهان به شکل یخچال‌های قطبی، ۳۰ درصد در زیر زمین و کمتر از ۱ درصد در دریاچه‌ها، رودها و تالاب‌ها قرار دارند. اندازه‌های یادشده نیز به شدت در سطح زمین پراکنده است. گزارش ۲۰۱۸ سازمان ملل نشان می‌دهد که تقاضای جهانی برای آب طی دهه‌های گذشته به میزان ۱۱ درصد در سال برخاسته از رشد جمعیت، توسعه اقتصادی و تغییر الگوهای مصرف بیش از دیگر عوامل نقش داشته‌اند و در آینده نیز تداوم خواهند داشت. تقاضای صنعتی و داخلی برای آب، پُرشتاب‌تر از تقاضای کشاورزی خواهد بود اگرچه کشاورزی همچنان بیشترین مصرف‌کننده باقی خواهد ماند. بخش کلانی از رشد تقاضا برای آب

در کشورهای دارای اقتصادهای در حال توسعه یا در حال ظهور رُخ نموده است. این در حالی است که چرخه آب جهانی برخاسته از تغییرات آب و هوایی تشدید شده و بازتاب‌های آن متأثر در مناطق مرطوب و پربارش به صورت مرطوب‌تر و در مناطق خشک، به صورت خشکی فزاینده نمود یافته است. همچنین دیگر تغییرات جهانی مانند شهرنشینی، جنگل‌زدایی و گسترش کشاورزی بر سویه‌ها و ژرفای چالش‌های یادشده افزوده‌اند. در کشورهای در حال توسعه که بسیاری از آنها نیز در مناطق کم‌بارش جهان مانند نوار بیابانی کره زمین قرار دارند کمبود گسترده آب، درخواست فزاینده برای منابع آب بیشتر در کنار تغییر الگوی بارش و کاهش بارش به همراه مدیریت ناکارآمد به بحران آب انجامیده است. وضعیتی که امنیت، ثبات و توسعه آنها را به شدت برآشفته و آسیب‌پذیر کرده است. نمود عینی و فضایی چنین وضعیتی کشورهای شمال آفریقا و غرب آسیا هستند. این وضعیت در آن دست‌کشورهایی که واردکننده آب یا در موقعیت پایین دستی جریان رودهای مرزی قرار دارند به مراتب نگران‌کننده‌تر است.

هراس از پیامدهای کاهش منابع آب و بحران آب طی دو دهه اخیر در جهان به ویژه کشورهای منطقه‌ای که ایران ما در آن واقع است به گسترش کاربرد واژه هیدروپلیتیک در بسیاری از بررسی‌ها و واکاوی‌ها انجامیده است. دشواری آنجاست که برداشت روشنی از این دانش‌واژه جغرافیای سیاسی وجود ندارد. از طرف دیگر رخدادهای پیونددار با کمبود آب و تنش آبی طی یک دهه اخیر در مقیاس فروملی به بسیاری از ناآرامی‌های اجتماعی در کشور زده است. این در حالی است که امنیت آبی نواحی خاوری کشورمان با رودهای روان از افغانستان به ایران پیوند سرراستی داشته است و در باختر نیز صادرکننده آب ولو اندک به عراق هستیم. بر این پایه، در هم‌پیکری فزاینده‌ای میان بحران آب در مقیاس محلی، ناحیه‌ای، ملی، منطقه‌ای و جهانی در منطقه ما پدید آمده و به مناسبات هیدروپلیتیک کشورمان جهت و معنا داده است و در آینده نیز سویه‌ها و ژرفای بیشتری خواهد یافت. کتاب پیش رو با عنوان «هیدروپلیتیک: آینده پژوهی مناسبات هیدروپلیتیک ایران و افغانستان در حوضه آبریز هریرود» که در پنج فصل سامان یافته است کوشش و گامی کوچک در این راستا به شمار می‌رود.

در پایان، این اثر را پیشکش می‌کنیم به والدین خود که زندگانی‌شان را بی هیچ چشم‌داشتی فدای بالندگی و بُرنایی ما کردند، افروختند و سوختند تا ساخته شدیم، به آموزگاران و استادان ارجمندی که از آنها آموختیم، به صاحبان آثاری که برای ما زمینه تولید این اثر فراهم کردند و به دانشورانی که با بررسی و نقد خود بر فرهیختگی آن خواهند افزود. همچنین از پژوهشکده مطالعات راهبردی و معاونت محترم پژوهشی آن که به چاپ و انتشار کتاب حاضر اقدام کردند، مراتب سپاس‌مندی خود را اعلام می‌داریم.

مراد کاویانی راد

حسن صدرانیا

تهران، بهار ۱۳۹۸